

носи нове појединости о њему, али што је много битније, објашњава окружење и време у коме је његова појава била могућа.

Радмила РАДИЋ

Enes S. Omerović.
Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918–1941).
Sarajevo: Institut za istoriju Univerziteta u Sarajevu, 2019, 424.

У вишенационалној Босни и Херцеговини националне мањине тј. они који нису припадали ниједном од три најбројнија народа никад нису представљали бројчано значајан део босанскохерцеговачког становништва, али упркос томе нису били ни безначајни у историјском, привредном и културном развоју земље. У складу са тим, мањине су нашле своје место и у босанскохерцеговачкој и некадашњој југословенској историографији. Међутим, како је и Енес Омеровић приметио, раније је писано или о припадницима једне мањине на простору целе Југославије или о свим мањинама на некој мањој територији. Његов рад је први који покушава да обради питање положаја свих националних мањина у Босни и Херцеговини између два светска рата. Књига која је пред нама представља његову докторску тезу одбраћену на Универзитету у Сарајеву и састоји се од девет тематских делова подељених у потпоглавља, а за њима следи библиографија, као и табеларни прикази пописа становништва 1910, 1921. и 1931, графикани („пите“) и регистри личних и географских имена.

У Уводу (11–22) аутор констатује шта је до сада писано на тему националних мањина у Босни и Херцеговини и југословенског контекста тог питања. Добро познајући и уважавајући радове својих претходника, Омеровић у овом делу књиге указује на то да ће се његов рад ипак првенствено темељити на изворној грађи – како архивској тако и објављеној, а да ће принцип излагања бити тематско-хронолошки. Треба рећи да аутор током целог текста остаје веран овако најављеној методологији.

У првом поглављу (23–42) аутор се подробно бави питањем дефиниције националних мањина, будући да, како исправно примећује, не постоји једна, општеважећа и од свих прихваћена дефиниција. Иако није желео да пошто-пото и он да „своју“ дефиницију тог појма, после излагања историјско-теоретске позадине проблема и разматрања елемената које су ранији аутори сматрали за неопходне да би се нека група људи на одређеној територији сматрала националном мањином, Омеровић на крају у основи прихвата дефиницију Жила Дешена која је настала под окриљем Уједињених нација. Потом то конкретизује најављујући да ће се у свом раду бавити како мањинама које су биле заштићене међународним споразумима, тј. којима је др-

жавна власт признавала права (Немци, Италијани, Пољаци, Русини, Чеси), тако и онима које су у босанскохерцеговачком контексту биле слабо уочљиве (Мађари, Словаци, Турци, Албанци) или којих су државне власти биле свесне али их нису признавале као националне мањине (Јевреји), онима које су лебделе између маргинализације и искључености (Цигани) и онима којима је у Босни и Херцеговини био оспорен мањински статус (Бугари, Румуни, Цинцари). Аутор је на основу темељитог истраживања свестан да неће свака од ових мањинских заједница моћи да буде подједнако заступљена у тексту рада – због различите заступљености у историјским изворима и самом животу Босне и Херцеговине и локалних средина.

Друго поглавље (43–87) се бави демографским кретањима броја припадника различитих националних мањина у Босни и Херцеговини. Као основни извор аутору су послужили пописи становништва из 1910, 1921. и 1931. године. Он исправно упозорава на то да су у њима коришћене делимично различите методологије утврђивања националне припадности те да се и административна подела мењала. Омеровић је успешно пребродио ове и друге Сциле и Харибде које сваки попис становништва истура истраживачу, те дубинском анализом, поређењима броја житеља, укрштањем верске и језичке припадности, коришћењем других извора и стављањем бројева у историјски контекст, минуциозно добро реконструисао број, територијални распоред, а делимично и миграције и економско-социјални положај мањинског становништва Босне и Херцеговине током раздобља које обрађује.

Треће поглавље (89–126) се бави економско-социјалном структуром мањинског становништва у Босни и Херцеговини и његовим учешћем у привредном животу Босне и Херцеговине. Притом је аутора, уз питање од чега су људи живели, занимало и то да ли су плодове своје економске активности користили само за сопствену егзистенцију или су улагали и у очување националног идентитета.

Као и истраживачи пре њега, Омеровић је запазио непотпуност историјских извора за ова питања, што је покушао да донекле премости анализом имена власника радњи, предузећа итд. остајући увек свестан несавршености ове методе. Међу битне и вредне закључке до којих је дошао у овом поглављу спадају чињенице да се учешће градског и сеоског становништва у укупном мањинском није поклапало са структуром становништва Босне и Херцеговине у целини, односно да је код мањинског становништва (у целини узевши) проценат градског, а тиме и неаграрног становништва био већи од просека. Аутор је код аграрног становништва запазио процес уситњавања поседа који је био типичан и за већинско становништво. Омеровић је на одређни начин потврдио, али истовремено и контекстуализовао налазе ранијих истраживача да су мањинска села у Босни и Херцеговини у већини случајева била имућнија (условно речено) од осталих, као и то да је та оцена почивала на чињеници да су села већинског становништва била у још горем економском положају. Важан закључак до ког је аутор дошао анализом расположивог изворног материјала је то да инострани инвеститори и мањински капиталисти

у највећем броју случајева нису били заинтересовани да материјално помогну националне мањине у борби за очување идентитета.

Четврто поглавље (127–155) се бави „(не)учешћем мањина у политичком животу“ Босне и Херцеговине, како је аутор то духовито формулисао. У њему он приказује политички положај припадника националних мањина и њихову немогућност да утичу на доношење политичких одлука. Омеровић је то, с једне стране, објаснио малобројношћу и расутошћу припадника мањина, а с друге, неповезаношћу са осталим припадницима мањина у другим деловима Југославије, што је једино могло мањинцима у Босни и Херцеговини да повећа релативан политички значај.

Пето поглавље (157–190) детаљно анализира стање мањинског школства до 1918. године, те ситуацију након тога. Аутор је и на примеру мањинских школа у Босни и Херцеговини показао тренд смањења броја мањинских школа који је био типичан и за главне области насељене припадницима националних мањина у Југославији. Минуциозно је реконструисао број и распоред мањинских одељења/школа током међуратног раздобља.

На сличан начин је обрађено и питање мањинских удружења у следећем поглављу (191–242). Омеровић је реконструисао за сваку мањину појединачно број и врсте удружења, као и места у којима су она била активна. Посебна пажња је посвећена украјинским удружењима и организацијама, будући да су она била растрзана борбом око идентитета те недовољно конституисане националне заједнице. Поред тога, аутор се бавио и организацијом руских емиграната, пошто су и ови најскорији дошљаци предмет његовог интересовања кроз целу књигу.

Седмо поглавље (243–291) говори о верским заједницама и њиховом односу са националним мањинама у Босни и Херцеговини. За Римокатоличку цркву аутор закључује да је (због јако малог броја мањинских свештеника) била духовни, али не и национални ослонац припадника римокатоличких мањина. Као и код удружења, посебна пажња је посвећена Грkokатоличкој цркви, која је била носилац украјинске националне свести. У том контексту се говори и о њеној борби са Српском православном црквом, посебно са украјинским свештеницима у њеним редовима. Исламској верској заједници је посвећено мало простора, будући да је 99% њених верника припадало већинском народу. С друге стране, организација Јеврејске верске заједнице кроз општине и друге инситуције је доста детаљно приказана – што је у складу са дугом етаблираношћу, бројем и активношћу јеврејске заједнице у Босни и Херцеговини.

У складу са значајем и материјалом о теми, сразмерно мало се могло рећи о мањинској штампи у Босни и Херцеговини, којој је посвећено наредно поглавље (293–304). Са изузетком јеврејске, она скоро да и није постојала, а аутор је констатовао и да је увоз из иностранства и из других делова Југославије био врло слаб. То је имало везе како са бројем мањинаца тако и са њиховим културним нивоом и економском снагом.

Девето поглавље (305–314) сажето приказује односе домородног становништва са мањинским националним групама (које су се већином до-

селиле тек после 1878. године). На први поглед се може учинити да је ово поглавље прекратко. Међутим, то питање би могло да буде тема засебног истраживања и посебне монографије: другим речима, колико год да је ово поглавље било, остало би прекратко. Зато је аутор правилно поступио назначивши само главне фазе међусобних односа које је карактерисала већа или мања напетост. Омеровић је указао на преломне политичке догађаје у земљи и иностранству који су одређивали степен затегнутости или попуштања у међусобном односу већинских и мањинских делова становништва у Босни и Херцеговини.

Закључак на крају књиге (315–325) сумира резултате до којих је аутор дошао, а табеле и графикон који следе додају и визуелну прегледност ономе о чему аутор говори у погледу бројчаних односа становништва. Детаљна библиографија и преглед архивских извора ће, као уосталом и цела књига, бити неизоставно помагало будућим истраживачима који ће покушати да продубе нека од питања којима се Омеровић бавио у овом раду.

Књига Енеса Омеровића *Националне мањине у Босни и Херцеговини (1918–1941)* представља оригинални, добро истражени, аналитички и заокружени приказ положаја националних мањина у Босни и Херцеговини током међуратног раздобља – вероватно једини те врсте за било коју земљу некадашње Југославије. Аутор одлично познаје постојећу стручну литературу, а сам је дошао до огромне количине изворног материјала и знао је да га стваралачки, критички и аналитички употреби. Излагање му је јасно, а закључци добро утемељени на обимном изворном материјалу. Као резултат свега овога, настала је одлична монографија која у границама могућег попуњава празнину која је постојала у историографији о националним мањинама на простору Југославије. На појединим местима ауторове анализе и прикази су тако детаљни да је тешко очекивати да ће будући истраживачи тим питањима моћи нешто да додају. Такође, тешко да ће моћи и да измене било који од ауторових утемељених и промишљених закључака.

Зоран ЈАНЂЕТОВИЋ

Традиција и трансформација, зборник радова,
књига 2: Транснационална искуства југословенске историје.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 383.

Институт за новију историју Србије је објавио други том зборника *Традиција и трансформација*, у коме се налази тринаест радова истраживача ове установе на тему *Транснационална искуства југословенске историје*, а који су уредиле Олга Манојловић Пинтар и Вера Гудац Додић. Први том